

Механізація, електрифікація

УДК 658.382.3:63

© 2014

В.Ф. Камінський,
член-кореспондент НААН,
доктор сільськогосподарських
наук

В.М. Ланін
ННЦ «Інститут
землеробства НААН»

Г.Г. Гогіташвілі,
доктор технічних наук
НУ «Львівська політехніка»

О.В. Войналович,
кандидат технічних наук
Національний
університет біоресурсів
і природокористування
України

О.А. Гнатюк
Міністерство аграрної
політики та продовольства
України

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ПРАЦІ ТА РИЗИКОМ НА ПІДПРИЄМСТВАХ АПК

Висвітлено нові підходи до вдосконалення системи управління охороною праці та ризиком (СУОПР) на підприємствах АПК України, яка враховує європейський і міжнародний досвід та відповідає «Рекомендаціям щодо побудови, впровадження та вдосконалення системи управління охорони праці», затвердженим Держгірпромнаглядом 07.02.08 р. Наведено методичку ідентифікації, оцінювання та управління ризиками в разі виникнення небезпечних ситуацій на виробничих процесах АПК. Нині оцінювання ризиків є єдиним інструментом, який допомагає встановити фактори виникнення нещасних випадків та аварій на виробництві і визначити на цій основі пріоритети діяльності щодо зниження рівня травматизму на підприємстві.

Ключові слова: гармонізація, система управління, охорона праці, виробничий ризик.

Поглиблення організаційних змін в аграрному секторі економіки України та розвиток різних форм власності потребує нових підходів до побудови системи управління охороною праці. Проте з різних причин вони ще не визначені на галузевому рівні і на рівні окремих підприємств агропромислового комплексу (АПК). Саме через невпровадженість сучасних працезохоронних методів управління охороною праці сільське господарство перебуває серед найбільш травмонезбезпечних галузей економіки України.

У сільському господарстві майже 70% випадків виробничого травматизму припадає на виробництва, що займаються вирощуванням зернових і технічних культур, 14% випадків трапляється з працівниками під час вирощування сільськогосподарських культур та обслуговування тварин (змішане сільське господарство). Крім того, викликає занепокоєння стан охорони праці на малих фермерських та одноосібних господарствах, утворених після реформування аграрного сектору економіки України, які залишилися поза межами будь-

якого контролю [2]. Лише у 2012 р. на підприємствах АПК зазнало виробничих травм 846 працівників і загинуло 88 осіб [8]. Такий стан виробничого травматизму в АПК пов'язаний з багатьма чинниками, одним з яких є недосконалість функціонування наявної системи управління охороною праці на всіх рівнях управлінської вертикалі — від Міністерства аграрної політики і продовольства України до підприємств галузі [1, 3, 4].

Систему управління охороною праці (СУОП), яку отримала Україна після розпаду СРСР, було побудовано на засадах адміністративно-командної (планової) економіки, яка передбачала 100%-ве дотримання правил і норм безпеки праці, а держава несла відповідальність за стан охорони праці. Нині за умов ринкової економіки та наявності різних форм власності впроваджена в Україні СУОП вже не відповідає реаліям виробничої діяльності більшості об'єктів господарювання. Крім того, прагнення України увійти до світової економіки та інтеграційні процеси з Європейським Союзом потребують приведення національної СУОП у відповідність з міжнародними стандартами.

Ще з 70-х років минулого століття європейська спільнота відійшла від зазначених вище засад побудови СУОП через нереальність та неможливість їх виконання. Для ефективності управління охороною праці в сучасній практиці країн Європи застосовують методологію оцінювання та управління ризиками виробничих небезпек, що дає змогу обґрунтувати та впровадити ефективні цілеспрямовані заходи щодо захисту життя і здоров'я працівників, запобігання матеріальним втратам [10–12].

Отже, наукове і законодавче забезпечення сфери безпеки на всіх рівнях управлінських структур підприємств АПК має ґрунтуватися на ринкових принципах регулювання безпеки на основі визначення рівня виробничого ризику. Саме такий підхід до СУОП має стати обов'язковим атрибутом загальної системи управління будь-якого виробництва.

У 1996 р. у Великій Британії було затверджено стандарт BS 8800 «Occupational Health and Safety Management System», 1999 р. — міжнародний стандарт OHSAS 18001 (переглянутий у 2007 р.), який нині впроваджують у багатьох розвинених країнах. Цей стандарт ґрунтується на ідентифікації та усуненні неприпустимих ризиків на робочих місцях. З метою виконання вимог Закону України «Про охорону праці» (ст. 13), гармонізації націо-

нальних працезохоронних стандартів з міжнародними та європейськими, з урахуванням «Рекомендацій щодо побудови, впровадження та вдосконалення системи управління охороною праці», затверджених Держгірпромнаглядом 07.02.08 р. [9], колективом учених у сфері безпеки праці та аграрної науки було розроблено концептуальні положення сучасної моделі системи управління охороною праці та ризиком (СУОПР), яку можна застосувати для поліпшення управління охороною праці на всіх виконавчих щаблях управлінської вертикалі АПК.

Аналіз досвіду управління безпекою та охороною праці в промислово розвинених країнах свідчить про те, що методологічною основою визначення рівня безпеки праці є ризик-менеджмент, на основі якого оцінюють величини виробничих ризиків і здійснюють управління безпекою праці [1, 3, 6]. Таку методіку можна використати для виявлення та оцінювання ризиків настання небезпечних подій для окремих виробничих процесів і груп однорідних підприємств. У запропонованій авторами моделі СУОПР гармонізовано впроваджену в Україні СУОП згідно з вимогами Міжнародного стандарту OHSAS 18001:2007, що дає змогу інтегрувати її із системами управління якістю ISO 9001 і управління охороною довкілля ISO 14001, сертифікувати СУОПР міжнародними сертифікаційними фірмами відповідно до міжнародних стандартів, а це відкриває шлях до іноземних інвестицій. Такий сертифікат переконує потенційних інвесторів, що на підприємстві мінімізовано ризики настання аварійних ситуацій, йому довіряють страхові компанії. Безпечні умови праці — це показник сучасного рівня культури виконання робіт на підприємстві, що свідчить про підвищення надійності працівника як елементу системи «Людина — машина — довкілля».

Відповідно до нормативно-правових документів [5–7] елементи СУОПР характеризують політику та працезохоронні завдання; організацію робіт з охорони праці на виробництві; методи ідентифікації небезпек, оцінювання та управління ризиками. У розробленій моделі СУОПР зазначено: перелік заходів щодо гармонізації СУОП з вимогами OHSAS 18001; політику підприємства в галузі охорони праці; алгоритм заходів з впровадження СУОПР; методіку ідентифікації небезпек, оцінювання та управління ризиками.

Перелік заходів щодо гармонізації СУОП з вимогами OHSAS 18001 для її сертифікації і підвищення ефективності. Міжнародний

стандарт OHSAS 18001:2007 «Occupational Health and Safety Management Systems, Requirements» («Система управління безпекою і гігієною праці. Вимоги») доповнює СУОП, що діє на підприємствах України, такими положеннями:

1. *Політика підприємства з охорони праці.* Потрібно розробити і затвердити відповідний документ на основі оцінювання ризиків.

2. *Планування заходів з охорони праці* на підставі ідентифікації небезпек, оцінювання і контролю ризиків, дотримання вимог чинних нормативно-правових актів з охорони праці.

3. Установити нагальні та перспективні *працезахоронні завдання* з урахуванням вимог нормативно-правових актів, ймовірних небезпек, фінансових можливостей підприємства, приписів наглядових органів у галузі охорони праці, політики підприємства на основі кількісної оцінки стану охорони праці.

4. *Плани заходів щодо поліпшення стану охорони праці* в колективному договорі підприємства (угоді з охороною праці): потрібно встановити терміни виконання профілактичних заходів з безпеки та гігієни праці, обсяги фінансування та призначити відповідальних осіб. План заходів слід затвердити на зборах трудового колективу підприємства.

5. *Ресурси, обов'язки, відповідальність, повноваження.* Оцінити обсяг ресурсів для вирішення завдань з охорони праці на підприємстві. У функціональних обов'язках посадових осіб визначити завдання щодо впровадження СУОП на підприємстві.

6. *Компетентність і обізнаність працівників* підприємства з питань охорони праці. Установлення вимог щодо компетенції працівників (освіта, дотримання термінів навчання, досвід) з охорони праці на робочих місцях.

7. *Зв'язки СУОП з іншими системами управління,* впровадженими на підприємстві, забезпечення участі в роботі СУОП усіх працівників, консультування їх з питань охорони праці, доведення інформації про об'єкти підвищеної небезпеки і робочі місця, що кваліфікуються як небезпечні, та необхідні вимоги охорони праці.

8. *Документація СУОП.* Має бути встановлена процедура нагляду за розробленням, затвердженням, обігом і зберіганням документації СУОП на підприємстві.

9. *Управління виробничими ризиками* на робочих місцях (під час виконання технологічних операцій). Визначити роботи з підвищенням виробничим ризиком, де потрібно механізу-

вати (автоматизувати) технологічний процес, улаштувати технічні засоби безпеки праці; поглибити зміст інструкцій щодо безпечного проведення робіт, вжити ефективні заходи для усунення наявних небезпек.

10. *Оцінювання ризику аварійних ситуацій* на підприємстві та запобіжні заходи. Потрібно встановити процедури ідентифікації потенційно-аварійних об'єктів, найнебезпечніших робочих місць та відповідне на них реагування з метою запобігання і зменшення ймовірних втрат (протиаварійні плани).

11. *Відстеження ефективності функціонування* СУОП на підприємстві. Слід розробити показники, за якими можна аналізувати й оцінювати наявний та прогнозувати майбутній стан охорони праці, дієвість СУОП на підприємстві. Установити процедури оцінювання результатів відстеження умов праці відповідно до працезахоронних нормативів. У разі невідповідності ініціювати впровадження коригувальних запобіжних дій.

12. *Внутрішній аудит* з питань охорони праці. Потрібно розробити плани і порядок здійснення періодичних аудитів СУОП. У процедурі аудиту слід зазначити обсяг виконання вимог СУОП, періодичність та методологію внутрішнього аудиту, відповідальність посадових осіб за його проведення, доведення їх результатів керівництву підприємства, розробити превентивні попереджувальні та коригувальні заходи.

13. *Аналіз ефективності функціонування* СУОП керівництвом підприємства. Вжиття адміністрацією підприємства заходів щодо контролю ефективності функціонування СУОП. Оцінювання ступеня реалізації планів діяльності СУОП.

Політика підприємства з охорони праці. Основна мета підприємства в галузі охорони праці полягає в поліпшенні стану охорони праці, що дасть змогу зберегти життя і здоров'я працівників, задовольнити їхні соціальні потреби, запобігти несприятливому впливу виробництва на природне довкілля. Це відображає девіз: «Надійність, якість, безпека».

Базові цілі і конкретні заходи з охорони праці на підприємстві зазначають у колективному договорі, поточному плані комплексних заходів та в перспективному плані з охорони праці (терміни виконання заходів та відповідальних виконавців).

Керівництво підприємства має докласти всіх зусиль для того, щоб кожний працівник та підрозділ брали участь у реалізації політики з охо-

рони праці, забезпечуючи економічний розвиток підприємства і безпеку на робочих місцях.

У розробленні політики підприємства з охорони праці має брати участь профспілкова організація.

Цілі підприємства в галузі охорони праці.

1. Керівництво підприємства має здійснювати заходи щодо створення належних, безпечних і здорових умов праці, запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням.

2. Мета СУОПР: забезпечити пріоритет життя і здоров'я працівників на засадах повної відповідальності керівництва за створення належних, безпечних та здорових умов праці, підвищення рівня безпеки виробничих процесів.

3. Систематично ідентифікувати небезпеки, оцінювати виробничі ризики та усувати неприйнятні ризики на робочих місцях.

4. Забезпечувати своєчасне виконання заходів з охорони праці, виділяти на це відповідні фінансові і матеріальні ресурси.

5. Гарантувати права працівників на охорону праці виконанням вимог Закону України «Про охорону праці», Кодексу законів про працю та інших нормативно-правових актів з охорони праці.

6. Забезпечувати своєчасне виконання зобов'язань колективного договору і планів роботи з охорони праці.

Впровадження сучасної СУОПР потребує розроблення методик виявлення, оцінювання та управління ризиками на виробничих процесах АПК. Таку методику можна уявити як певну послідовність дій (етапів) щодо ідентифікації, оцінювання та усунення неприпустимих ризиків:

1. Установлення (ідентифікація) ризиків настання небезпечних ситуацій під час здійснення виробничої діяльності з урахуванням можливих небезпечних дій працівників.

Процедура передбачає всебічний розгляд технологічних та інших процесів на робочих місцях працівників певних професій з урахуванням потенційних, які несуть приховану загрозу життю та здоров'ю працівників, і тих, що реально нині або впродовж певного періоду часу можуть призвести до небезпечної події.

2. Визначення ступеня базового ризику настання небезпечних ситуацій.

Ступінь базового ризику настання небезпечної ситуації визначають за формулою:

$$P = T \times V_p,$$

де P — ступінь ризику; T — важкість можливих наслідків небезпечної події; V_p — ймовірність настання небезпечної події.

Умовну ймовірність настання небезпечної

події визначають експертним оцінюванням, яке здійснює група призначених фахівців (експертів).

Ознаки бального показника ймовірності настання небезпеки такі: 5 — майже напевно (подія трапляється в більшості виробничих ситуацій); 4 — досить ймовірно (з певною періодичністю); 3 — ймовірно (інколи); 2 — малоймовірно (рідко); 1 — майже неймовірно (подія трапляється лише за виняткового збігу обставин).

Важкість та можливі наслідки небезпечної події також можна оцінити у балах. Коли сталися нещасний випадок зі смертельним наслідком, груповий нещасний випадок (постраждало 2 і більше працівників) чи аварія (пожежа), важкість події вважають катастрофічною і оцінюють найвищим балом — 5. Таку подію мають розслідувати державні органи влади, як наслідки можна відзначити притягнення винуватців до кримінальної відповідальності, накладання штрафних санкцій, призупинення робіт, анулювання ліцензії на вид діяльності.

Важкий нещасний випадок (з тимчасовою непрацездатністю понад 60 днів), настання професійної хвороби, аварію, пожежу класифікують як істотну подію — 4 бали важкості. Таку подію також мають розслідувати державні органи влади з притягненням винуватців до кримінальної відповідальності, накладання штрафних санкцій, призупиненням робіт.

Важке поранення, хворобу з тимчасовою втратою працездатності тривалістю до 60 днів, аварію чи пожежу класифікують як *незначну подію* — 3 бали. У результаті розслідування події державними органами влади може бути накладено штрафні санкції чи призупинено виконання робіт.

Подію з травмуванням без усталеної втрати працездатності, але з потребою в стаціонарній медичній допомозі чи переведенням на легшу роботу має розслідувати комісія підприємства. Наслідком розслідування може бути адміністративна чи дисциплінарна відповідальність. Важкість такої події вважають *мінімальною* — 2 бали.

Отримання працівником легкої травми (неглибока рана, забиття тощо), коли надано першу долікарську допомогу, оцінюють 1-м балом — *неістотною* важкістю, а винуватців притягають до дисциплінарної відповідальності.

3. Розроблення плану заходів за результатами визначення ступеня базового ризику.

Якщо розрахований ступінь ризику 55–75 балів — *екстремальний*, то керівництво підпри-

емства має негайно вжити ряд невідкладних дій щодо усунення ризику та виконання плану заходів із зазначенням відповідальних осіб. За потреби терміново призупиняють виконання робіт.

За високого ступеня ризику (25–54 балів) стан охорони праці потребує уваги керівництва підприємства. Необхідно терміново проінформувати про небезпеку працівників, керівників робіт та спеціаліста служби охорони праці. Вжити заходів щодо підвищення рівня безпеки працівників. Роботи в зоні ризику призупиняють, поки його не буде знижено до прийнятного рівня.

У разі наявності середнього (10–24 балів) ступеня ризику слід проінформувати про наявну небезпеку працівників, керівників робіт

та спеціаліста служби охорони праці. Вжити заходів щодо зменшення ризику.

За *низького* ступеня ризику (1–9 балів) управління ризиками здійснюють виконанням установлених процедур з метою недопущення переходу ризику на наступний рівень. Для цього, як правило, не потрібно вживати додаткових заходів. Про наявну небезпеку слід проінформувати керівника підрозділу та спеціаліста служби охорони праці з визначенням ступеня ризику

Після впровадження запланованих заходів потрібно оцінити залишковий ризик та визначити, чи став припустимим ступінь ризику небезпечної ситуації, тобто чи впроваджені заходи досягли очікуваного результату.

Висновки

За ринкових умов організації виробництва на підприємствах АПК слід перебудувати наявну СУОП відповідно до міжнародних стандартів і засад, що дасть змогу підвищити ефективність виробничої діяльності, створить передумови для запобігання аваріям, травматизму і професійним захворюванням.

Структура перебудованої СУОП має ґрунтуватися на повній відповідальності

роботодавця за стан охорони праці на підприємстві та ризик-орієнтовному підході для визначення безпеки виробничих процесів.

Запропоновано методичку виявлення та оцінювання ризиків небезпечних ситуацій на виробничих процесах підприємств АПК.

Ефективне функціонування СУОП на підприємствах АПК — це передумова конкурентоспроможності підприємства на вітчизняному і міжнародному рівнях.

Бібліографія

1. Бегун В.В. Необхідність оновлення систем управління охороною праці відповідно до європейських стандартів/В.В. Бегун//Охорона праці та соціальний захист працівників: матер. міжнар. наук. конф. — К., 2008. — С. 28–29
2. Войналович О.В. Напрями профілактики травматизму та профзахворюваності в АПК/О.В. Войналович, В.І. Гаврилюк, М.П. Тягай//Там само. — С. 56–58.
3. Гогіташвілі Г.Г. Системи управління охороною праці/Г.Г. Гогіташвілі. — Л.: Афіша, 2002. — 320 с.
4. Гогіташвілі Г.Г. Управління охороною праці та ризиком за міжнародними стандартами: навч. посіб./Г.Г. Гогіташвілі, Є.Т. Карчевські, В.М. Лапін. — К.: Знання, 2007. — 376 с.
5. ДСТУ-П OHSAS 18001:2006 Системи управління безпекою та гігієною праці. Вимоги.
6. Закон України «Про охорону праці» (2002 р.).

7. Настанова з систем управління охороною праці. МОП-СУОП 2001 ILO-OSH 2001.

8. Оперативні дані про стан виробничого травматизму за 2013 рік/Охорона праці. — 2014. — № 2. — С. 27.

9. Рекомендації щодо побудови, впровадження та вдосконалення системи управління охороною праці. Затверджено наказом Держгірпромнагляду від 07.02.2008 р.

10. Karczewski J.T. System zarzadzania bezpieczenstwem pracy/J.T. Karczewski. — Gdansk, 2000. — 310 p.

11. Occupational Health and Safety Assessment Series. OHSAS 18001:2007.

12. Occupational Health and Safety Management System. — Guidelines for the implementation of OHSAS 18001. OHSAS 18002:2000.

Надійшла 19.12.2013.